

Јелена Р. Јовановић Симић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

са јужнословенским језицима

УДК: 811.163.41'38 ;

811.163.41'276.6:61

ИД БРОЈ: 208613388

Оригинални научни рад

Примљен: 17. децембар 2013.

Прихваћен: 21. април 2014.

ИНСТРУКТИВНИ СТИЛ ФАРМАЦЕУТСКИХ УПУТСТАВА

Апстракт: У раду¹ су у разматрање узета фармацеутска упутства као област употребе тзв. инструктивног стила. У тим упутствима начин излагања варира од дескрипције преко благе прескрипције до наредбовадног тона. Основна хипотеза коју је требало доказати јесте да се исти тематски садржај исказа може представити у различитим перспективама употребом различитих лексичких, обличких и синтаксичких средстава, тј. формалних типова или 'говорних жанрова'.

Кључне речи: стил, жанр, инструктивни стил, опис/дескрипција, прескрипција, наредбовадни тон

1. ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Прилично су сложни речници у дефинисању 'инструкције' као (а) поуке и (б) упутства. РМС (1976: s. v.), слично дефинише и 'упутство': „поука, савет, наредба, директива како шта треба радити“, с тим што је 'поука' исто што (1) „поучавање“ и (2) „поучни савети“, а 'поучавање' – давање знања, вештина и сл. Крајњи исход ових дефиниција био би да појам 'инструкције' и 'поуке' у себе укључује како сазнајно-информативни (инструкције о стању ствари, тако исто и подстицајно-наредбовадни смисао (инструкције како нешто треба чинити или сл.). Инструктивни стил ми смо управо схватили као широку лепезу значењских нијанси од описног до наредбовадног – обједињену у скупу сродних исказа од којих се већи број не може једнозначно идентификовати на скали модалних вредности.

2. Познато је да медицински дискурс представља у неку руку пандан метаметичком. Оба чине екстремно херметичне сфере научног стила, али у

¹Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамика стилова савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

различитом смислу ове речи, и у различитим смеровима одступања од неког замисливог просека. Математички дискурс је великим делом ослоњен на нејезички тип симболике, и отуда долази неразумљивост његова за оне који на знају карактер и смисао употребљених симбола. Медицинска струка веома је ослоњена на латински језик и међународне термилошке системе итд., па ту лежи разлог што је лаику често немогуће пратити и најобичније излагање у овој врсти комуникације. Лекар, наравно, у дијалогу са пацијентом покушава избећи термилошке препреке и доћи до нивоа разговора на којем ће бити обезбеђено споразумевање. Постоји и један канал комуникације са ублаженим цртама медицинског дискурса, а то је научно-популарни стил медицинских и фармацеутских упутстава. Нас у приложеном раду, међутим, неће занимати све особености популарно-научног израза, већ један тип пратећих текстова медицинско-фармацеутске струке. То су упутства за употребу лека. При томе смо утврдили да постоје двојака упутства: једно су она која су сакупљена у фармакотерапијске приручнике и упућена су углавном стручним лицима која рукују лековима, а друго она која се прилажу уз препарате и садрже податке о саставу лека, року трајања, начину чувања и коришћења, упозорења о штетном дејству или сл. – и доступна су и мање обавештеним лицима заинтересованим за особености и деловање лека као њихови корисници. При томе полазимо од тезе да читав тај конгломерат текстовних облика чини један, у основи јединствен, тзв. инструктивни стил.

3. Према дефиницији Светске здравствене организације: „Лек је свака супстанца или лек који се користи или се намерава користити за добро примаоца с циљем мењања или разјашњавања физиолошких система или патолошких стања“ (ФП 1985: 1). Лек служи за сузбијање болесних и других стања код људи која рађају потребу за лечењем. Лекарски налаз и рецепт отварају пут ка исправној терапији. У цитираном приручнику аутори инсистирају на рационалном третману људи када су у питању лекови: „Рационална фармакотерапија подразумијева дакако примјену само доказано дјелотворних и прихватљиво штетних лијекова“ (ФП 1985: 1.). Но не само лекар и фармацеут, већ и произвођач лекова настоји да укаже на све добре и лоше стране датог препарата. Савремени пацијент у просеку није ни неписмен ни необавештен, те је исправно да уз лек буде приложено упутство произвођача које употпуњава лекарски и фармацеутски савет. Тиме што је упутство по правилу шире и садржи више детаља од усмених лекарских и фармацеутских објашњења, пацијент добија прилику да се систематичније упозна са начином деловања препарата, као и нуспојавама које изазива уопште, или посебно код различитих категорија корисника.

4. У овом раду даћемо ’жанровске’, тј. шире посматрано – стилске карактеристике стручних упутстава о примени фармацеутских препарата. Њих има бар две врсте: једна су упућена стручним лицима која рукују лековима и

учествују на овај или онај начин у њиховој примени, док су друга приложена уз препарате који се у наше дане добијају у нашим апотекама, а намењена су и лицима без посебних стручних знања. Неки од њих су увозни, а други су произведени у нашим фабрикама лекова. Наравно, простор нам не дозвољава ширу обраду грађе, те ћемо се задовољити неколиким примерима који су се нашли у нашим рукама у време рада на овом прилогу.

2. ГРАЂА

1. Најпре ћемо се укратко осврнути на први тип упутстава, дакле она која су намењена лекарима и апотекарима, и евентуално другом особљу у здравственим медицинским и фармацеутским установама (ФП: 1985). Она су писана углавном научним стилем медицинске струке, са основним карактеристикама научног функционалног стила (Симић–Јовановић 2002; Тошовић 2002). У поменутом приручнику, после опширног увода, лекови су класификовани по основним својствима, и најпре су изнете њихове опште особине, намена итд., а затим су укратко окарактерисани појединачно.

а) Примера ради, прво поглавље у којем се приказују лековите супстанце насловљено је 'Имуносеруми или имуноглобулини животињског поријекла' (ФП 1985: 51–62). Почетни параграф гласи:

Имуносеруми односно имуноглобулини су препарати који садржавају специфичне имуноглобулине. Добијени су пурификацијом нативних серума животиња претходно имунизираних токсинима микроорганизама или токсинима животиња, односно суспензијама микроорганизама или другим антигенима. Према својем дјеловању могу се подијелити на:

- антитоксичне (тетанус, дифтерије, ботулизам, плинска гангрена)
- антибактеријске (пертусис, антракс)
- антивирусне (бјесноћа)
- серуме против животињских токсина (ујед змијски, ујед паука)
- серуме против осталих антигена (антилимфоцитарни)

(1) У сплету стручних термина нестручњак се тешко сналази око смисла текста. 'Имунитет', 'препарат', 'серум' итд., затим 'токсичан', 'бактеријски', 'вирус', па 'тетанус', 'дифтерија', 'гангрена' и др. – већ су приступачни већини образованијих људи. Али 'имуноглобулин', 'пурификација', 'нативни', 'суспензија', 'антиген', па 'ботулизам', 'пертусис' или сл. сасвим су непрозирни и за школованије интелектуалце немедицинских струка.

(2) Текст и на први поглед има дескриптивни карактер. Термини нису само ту као стручни називи, већ и као фактор описа тематике којом се текст бави.

(3) На истој линији стоји и упадљиво мали бој глаголских речи у наведеном примеру. Али – у другом правцу посматрани – интересантни су облици.

Ваља нам рећи да научни опис по правилу тече на два нивоа: на нивоу конкретних истраживања – са конкретним, тј. локализованим значењима облика; – и на нивоу општијих разматрања – са општим временским значењем. Опис пред нама тече на овом вишем нивоу. Ту бисмо у основи очекивали презент, и апсолутивно, тј. опште временско значење. Али само два од четири случаја запремљена су обликом пезента: ‘(имуноглобулини) су (препарати који) садржавају’. Једном је употребљен (пасивни) перфекат ‘добијени су’. Његова антериорна перспектива могла би бити усмерена ка презенту, и дати облику апсолутивни вид. Али у овој констелацији односа таква нијанса није сигурна, а пре ће бити да је перфекат ослоњен на шире схваћену ‘садашњу’ ситуацију – дакле у неку руку има локализовани карактер и индикативно претеритално значење.

(4) Класификативни израз ‘могу се поделити’ сасвим је специфичан по смислу. У ствари, као да се хтело рећи да је подела као што следи, али да није једина, већ постоје и друге евентуалне прерасподеле по врстама. ‘Модалност’ глагола ‘моћи’ овде се реализује као извесна несигурност да ли је број и садржај категорија прецизно одредљив.

(5) Табеларизирани вид представљања класа има транспарентизацијску функцију: појачава прегледност и јасноћу излагања.

б) У даљем тексту скоро се искључиво употребљава апсолутни презент, што упућује на опште разматрање као форму излагања, нпр.:

Имуносеруми су или текући или лиофилизирани. Леофилизација се изводи зато да се продужи рок трајности препарата. Леофилизирани препарати садрж мање од 1% воде. Непосредно прије употребе леофилизирани се препарати реконституирају... Текући имуносеруми су безбојни и лагано жути, бистри, без талога и без мириса (осим мириса конзерванса). Леофилизирани препарати су бијели или свијетложути прашци или крусте које се врло брзо топе у отапалу, а отопљени препарати изгледају као текући имуносеруми.

Додаћемо да су описи поступака типа ‘лиофилизација се изводи... да се продужи’ – изведени помоћу конструкција са ‘се’, дакле обезличеним формама.

в) О употреби серума пише следеће:

Имуносеруми се инјцирају им., интракутано, а изузетно и ив.

При апликацији имуносерума мора се имати на уму да у организам уносимо страну беланчевину, те да увјек постоји опасност појаве реакције преосјетљивости на страну бјеланчевину. Зато прије давања серума треба увијек изводити тестове да се установи да ли постоји опасност појаве алергијских реакција, и узети анамнезу у том смислу.

а) Скраћенице ‘им.’ (интрамускуларно) и ‘ив.’ (интравенозно) уобичајене су у литератури ове врсте, дакле у научном тексту уопште, и плод су тежње ка скраћеном изразу тамо где то не смета разумевању.

б) Насупрот томе стоје места где се осећа лексичка пренатрпаност, која настаје из различитих разлога. Овде је нпр. 'опасност појаве реакције преосјетљивости' упућује на претерану тежњу ка номиналним облицима. Развијена форма са глаголом, нпр. 'опасност да не дође до реакције преосјетљивости' // '...да се јави преосјетљивост' или сл. знатно би оживела израз, и појачала јасноћу текста.

в) Обрт. 'мора се имати на уму да у организам уносимо' делује такође пренатрпано, јер се исти смисао може пенети краће: 'у организам уносимо' // 'у организам се уноси'. Али део који смо изоставили ипак није без функције, јер је његовим уклањањем текст заправо доживео тонску ретардацију. Наиме, 'треба имати на уму да' делује логиком тонског појачивача, тј. стилског активизатора конструкције у коју је уметнуто.

г) Слична је модална трансформација последње реченице: „Зато прије давања серума треба увијек изводити тестове да се установи да ли постоји опасност појаве алергијских реакција, и узети анамнезу у том смислу“. Прави научни израз безличног изгледа гласио би заправо: „Зато се прије давања серума увијек изводе тестови да се установи (// ради установљења) да ли постоји...“. Научни израз је, како видимо, по правилу деперсонализован и временски апсолутизован да би имао општији смисао који вреди за све случајеве дате класе или сл.

2. Упутства намењена и кориснику лека спадају у популарно-научни сектор. Но имају и других специфичности у односу на описани начин излагања. Показаћемо ово на неким примерима. При руци су нам упутства за употребу већег броја препарата и од различитих произвођача. Преписали смо четири таква текста, али је препис изнео петнаестак страница ситног слога, што је несавладива количина за ову сврху и простор којим располажемо. Најпре ћемо подробије описати једно од упутстава, а из остале грађе одабраћемо само неке интересантније детаље.

2. 1. Маст за очи 'тобрадек' („TOBRADEX 1 мг/г + 3 мг/г маст за очи Дексаметазон и Тобрамицин“. Произвођач **Alcon**, Белгија) спада у квоту увећаних лекова, па је упутство свакако преведено са страног језика. То је између осталог видљиво и по нешто наглашенијој учтивости у обраћању корисницима лека, али и у неким другим ситницама.

2. 1. 1. Као и текстови вишег научног стила, и ови се састоје из описних пасажа, и са истим карактеристикама као горе, са врло мало глаголских облика и статичним утиском, али уз извесна друкчија решења. Нпр.

1. ШТА ЈЕ ЛЕК TOBRADEX И ЧЕМУ ЈЕ НАМЕЊЕН?

TOBRADEX је комбинација кортикостероида и антиинфектива.

TOBRADEX се употребљава за лечење упала и могућих инфекција ока (очију).

САСТАВ

Фармацеутски	Маст за очи.
Облик и садржај	Активна супстанца: 1 г масти садржи 3 мг тобрамицина 1 мг дексаметазона. Помоћне супстанце: Хлорбутанол, безводни; парафин, течни; парафин, бели, меки.
Објашњење	TOBRADEX је бела до беличаста хомогена маст.

ПАКОВАЊЕ

Алуминијумска обложена туба епокси-фенолом са полиетиленским врхом.
Доступно је следеће паковање: картонски контејнер који садржи једну тубу од 3,5 г.

(1) Прво што је видљиво при читању текста, јесте 'жанровска' структура (Дементјев 2010), односно 'облици излагања': наш текст се састоји од почетног питања, као наслова, и развијеног одговора на питање, као текста. Примећујемо да су поднаслови врло упрошћени – и да имају форму једночланог номинативног исказа: 'Састав', 'Паковање'.

(2) Друго је табеларизирани део са основним подацима о леку. Но обрађивач текста не држи се неких специјалних узуса у томе, јер је објашњење на неконвенционалан начин и само укључено у табелу, а у облику је описног исказа.

(3) Обавештења о паковању такође у првом делу личе на табеларизирани исечак текста (непредикатни исказ састављен од управне именице 'туба' и низа пратећих детерминатора). Други део је снабдевен предикатима и стилски оживљен – тако да се опис примиче приповедном начину излагања.

2. 1. 2. Нешто је живљи текст о употреби лека. И овде је примењена форма са питањима и одговорима:

КАКО ЛЕК TOBRADEX ДЕЛУЈЕ?

Кортикостероиди (у овом случају дексаметазон) могу да спрече или смање упалу ока. Антиинфективи (у овом случају тобрамицин) имају дејство на широк спектар микроорганизама који могу да инфицирају око.

КАДА СЕ ЛЕК TOBRADEX УПОТРЕБЉАВА?

TOBRADEX се употребљава за лечење упала и могућих инфекција ока (очију). Упалу могу да изазову операција на оку или инфекција, или страном тело које је дошло у додир или повредило Ваше око.

(1) Презент пунозначног ('употребљава се') или полупунозначног глагола ('имају (дејство)' = делују) временски је неодређеног или свевременог, апсолутивног значења, као горе у научном тексту.

(2) Обрти 'могу да спрече или смање (упалу ока)' или '(Упалу) могу да изазову', опет као горе, оживљавају текст појачањем емоционалног тонуца. И овде се може говорити о простој варијацији израза у чијој позадини стоји презент са 'се'.

(3) Карактеристичан је перфект ‘(које) је дошло (у додир или) повредило’ – са значењем претхођења времену за које важи израз ‘могу да изазову’. У ствари, смисао перфекта је фреквентативан, као што је фреквентативно и значење презента ‘изазову’, само што је преливено модалним слојем привидне несигурности у реалност догађаја.

2. 1. 3. Следи одужи исечак са разноврсним, местимично мешовитим или хибридним решењима која се тичу начина излагања:

2. ШТА МОРАТЕ ДА ПРОЧИТАТЕ ПРЕ УПОТРЕБЕ ЛЕКА

Уиозорење лекара ако имаише групе лекове, имаише неку хроничну болесћ, неки њоремећај мейаболизма, ѡреосейъиви сће на лекове или сће имали алеријске реакције на неке од њих.

– Уколико болујете од високог очног притиска (глаукома), обратите се Вашем лекару за савет.

– Уколико се код вас појаве свраб, отоци или црвенило очију прекините са применом лека и обратите се Вашем лекару.

– Лек би требало да употребљавате онолико колико Ваш лекар пропише. Уколико се Ваше стање не мења или погорша, обратите се Вашем лекару за савет.

– Уколико TOBRADEX примењујете дуже време (дуже од 24 дана), можете постати подложни другим инфекцијама ока и може да се успори зарастање Ваше ране.

КАДА НЕ СМЕТЕ УЗИМАТИ ЛЕК

Уколико сте преосетљиви (алергични) на тобрамицин и/или дексаметазон или било који састојак препарата TOBRADEX маст за очи.

Уколико имате инфекцију ока. Само Ваш лекар може да одреди које је одговарајуће лечење за вашу очну инфекцију.

УПОЗОРЕЊА И МЕРЕ ОПРЕЗА

Не би требало да носите сочива док имате инфекцију ока.

Ваш лекар ће можда морати да проверава притисак у Вашем оку (очима) за време терапије овим леком. Поступајте по савету Вашег лекара.

Безбедност и ефикасност овог лека код деце испод једне године нису потврђене. Када лек примењујете на деци старијој од године дана, морате тачно да следите упутства Вашег лекара.

ПРИМЕНА У ТРУДНОЋИ И ДОЈЕЊУ

Пре неѡ ишћо ѡочнеише да узиматише неки лек, ѡосавећујише се са својим лекаром и фармацеућом.

УТИЦАЈ НА ПСИХОФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ ПРИЛИКОМ УПРАВЉАЊА МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА И МАШИНАМА

Може да се догоди да Вам вид буде замућен неко време након примене TOBRADEX масти за очи. Не смете да возите или рукујете машинама све док ово дејство не прође.

НА ШТА МОРАТЕ ПАЗИТИ АКО УЗИМАТЕ ДРУГЕ ЛЕКОВЕ

Имајише у виду да се ове информације моћу односити и на лекове које више не ићјейише, као и на лекове које ићанираише да узиматише у будућности. Обавеситише

свој лекара или фармацеуџа ако узимате, или сте до недавно узимали неки други лек, укључујући и лек који се узима без лекарској рецепцији.

Уколико употребљавате друге лекове за очи, морате да направите паузу између десет и петнаест минута између две примене. Мас за очи ставите на крају.

КАКО СЕ ЛЕК TOBRADEX УПОТРЕБЉАВА

Ваши лекар ће Вас посавештовати колико дуго да узимате лек TOBRADEX.

Увек употребљавајте TOBRADEX тачно према упутству вашег лекара. Обратите се вашем лекару или фармацеуту уколико имате питања.

TOBRADEX сме да се употребљава искључиво на очи.

Уобичајена доза је мала количина (приближно 2,5 цм траке) масти коју треба ставити у конјунктивалну кесицу оболелог ока/очију три до четири пута дневно.

а) Најпре ваља, после овако дугог цитата, скренути пажњу на наслове, који су и овде двојаки по форми.

а1) Први тип има форму упитне реченице: 'Шта морате да прочитате пре употребе лекова'; 'Када не смете узимати лек', 'Како се лек... употребљава'. За разлику од претходно прегледаних наслова са упитном формом, овде сва три пута изостаје упитник: обликом упитне реченице не пита се заправо о садржају, већ се упућује да је он општа ознака садржаја насловљеног текста (Отприлике као што би упућивао обрт који такође у начелу постоји у функцији наслова: 'О ономе што морате прочитати пре употребе лека', 'О томе када не смете узимати лек', 'О начину употребе лека'). Употреба упитног облика у неупитне сврхе јесте један случај од оних о којима тзв. 'жанристи' ('генолози') говоре као о 'секундарним функцијама' исказа (Дементјев 2010; Јовановић Симић 2014 (у шт.)). Врло је, уосталом, значајан моменат алтернативне употребе различитих форми за један и исти садржај.

а2) Други тип наших насловних форми представља развијенију варијанту горе поменутих номинативних исказа: 'Упозорења и мере опреза', 'Примена у трудноћи и дојењу', 'Утицај на психофизиолошке способности приликом управљања моторним возилима и машинама'. Свуда је стожерни члан синтагматске формације именичка реч, а око ње се групишу друге, углавном опет именичке.

б) Исказна форма: 'Упозорење лекара ако имате друге лекове, имате неку хроничну болест, неки поремећај метаболизма, преосетљиви сте на лекове или сте имали алергијске реакције на неке од њих' – има необичну синтаксичку структуру. Управни члан је опет именичка реч 'упозорење', а четири реченичне јединице: (1) 'ако имате друге лекове', (2) '(ако) имате неку хроничну болест...', (3) '(ако) преосетљиви сте...', (4) '(или ако) сте имали...' – субординаране су тој именици у улози погодбених клауза.

в) Упутство се заправо може тумачити на више начина – од описа садржаја на који се адресату скреће пажња у сврху пружања инструкција адресату, до захтева како нечим ваља руковати, или уопште како се понашати у овој или

оној прилици. Варијација између дескриптивне и прескриптивне функције од утицаја је на избор форми, па сем облика о којима је горе била реч овде сусрећемо и друге карактеристичне, пре свега императив.

в1) Императив може сам чинити реченичну структуру са пратећим неглаголским пратиоцима, као нпр: 'Поступајте по савету Вашег лекара', 'Маст за очи ставите на крају', 'Увек употребљавајте TOBRADEX тачно према упутству вашег лекара'. Иако знамо да се ради о препоруци, а не о наредби, ипак овако чисти случајеви са императивом инклинирају прескриптивном смислу исказа: као да се инсистира на ономе што се изриче реченицом.

в2) Када је реченица са императивом праћена неком субординираном клаузом, прескриптивност исказа може бити у јачој или слабијој мери ублажена или пригушена.

(1) У формацији са условном зависном клаузом императив ублажен, а и сам се некако осећа као условна форма:

– Уколико болујете од високог очног притиска (глаукома), обратите се Вашем лекару за савет.

– Уколико се код вас појаве свраб, отоци или црвенило очију прекините са применом лека и обратите се Вашем лекару.

– Уколико се Ваше стање не мења или погорша, обратите се Вашем лекару за савет.

– Обратите се вашем лекару или фармацеуту уколико имате питања.

– Обавестите свог лекара или фармацеута ако узимате, или сте до недавно узимали неки други лек, укључујући и лек који се узима без лкарског рецепта.

(2) У једном случају управна реченица са императивом у предикату комбинована је са темпоралном пратећом клаузом: 'Пре него што почнете да узимате неки лек, посаветујте се са својим лекаром и фармацеутом'. Инсистирање на посебним приликама за 'саветовање', као да релативизује целокупан смисао исказа, сужавајући његово семантичко поље, али и појачавајући наредбодавни тон.

(3) Узгред ћемо бацити поглед на везнике зависних клауза, и утврдити да је поред 'ако', забележен и везник 'уколико'. Исказне форме са потоњом везничком речи делују унеколико 'званичније', вероватно зато што подражавају канцеларијски стил.

г) Бележене су и друкчије комбинације управних и зависних клауза:

– Лек би требало да употребљавате онолико колико Ваш лекар пропише.

– Уколико TOBRADEX примењујете дуже време (дуже од 24 дана), можете постати подложни другим инфекцијама ока и може да се успори зарастање Ваше ране.

– Уколико сте преосетљиви (алергични) на тобрамицин и/или дексаметазон или било који састојак препарата TOBRADEX маст за очи. Уколико имате инфекцију ока. Само Ваш лекар може да одреди које је одговарајуће лечење за вашу очну инфекцију.

(1) У првом случају као да се инсистира на квантитету, али смисао текста упућује на условно или временско значење: на употребу онда када лекар одреди. Уместо прескрипције, уводни потенцијал 'требало би' у управној реченици као да отвара суздржану саветодавну перспективу са мотивом који диктира поступак изван саветодавчеве личности ('постоји потреба').

(2) У следећа два примера конструкција садржи условну зависну и управну клаузу са глаголом 'моћи' (Други од њих погрешно је интерпунгиран, на што не треба обраћати пажњу)². Посибилитет који сугерира лексема 'моћи' у ствари инсистира на општој опасности, опет однекуд са стране.

д) Као што смо видели да је комбинацијом типа клаузе и врсте глаголских форми могуће варирати интензитет прескрипције или сл. – тако је и у сфери описа истим средствима могуће варирати однос статике и динамике, уз истицање на једној страни особина, односа, амбијенталних момената итд., а на другој перспективе кретања или бар усмерења на временској оси.

д1) Релативна реченица је карактеризатор управне номиналне или сл. речи – има дакле улогу конструисања описа, потенцирања статике чак и у присуству глагола кретања итд.:

Имајте у виду да се ове информације могу односити и на лекове које више не пијете, као и на лекове које планирате да узимате у будућности.

Уобичајена доза је мала количина (приближно 2,5 цм траке) масти коју треба ставити у конјунктивалну кесицу оболелог ока/очију три до четири пута дневно.

(1) У првом од два случаја, иако је у обе релативне клаузе уграђен адвербијал временског значења, ипак је у првом плану идентификација, донекле и карактеризација 'лекова': њихово разврставање по неком критеријуму.

(2) Други пример је и иначе конципиран као опис 'количине масти', па је статички моменат врло видљив.

д2) Насупрот релативној, временска реченица истиче темпоралност и динамички моменат:

– Не би требало да носите сочива док имате инфекцију ока.

– Када лек примењујете на деци старијој од године дана, морате тачно да следите упутства Вашег лекара.

² Писменост састављача текста нигде није упадљивије слаба, зато смо се ограничили само на местимичну исправку интерпункције. Овде је међутим изостала јер не омета разумевање, а битна је као показатељ јачег одступања (Ваљало би: „Уколико сте преосетљиви (алергични) на тобрамицин и/или дексаметазон или било који састојак препарата TOBRADEX маст за очи, уколико имате инфекцију ока, само Ваш лекар може да одреди које је одговарајуће лечење за вашу очну инфекцију“).

У првом случају се исказном формом инсистира на временским условима примене савета описаног у управној реченици. У конструкцији је употребљен потенцијал глагола 'требати', што опет ублажава и обезличује прескриптивни тон. Потоњи је упечатљив показатељ снаге директног стила: „...морате тачно да следите“ има врло јак наредбодавни смисао, који је динамичком семантиком клаузалне структуре још и појачан.

ђ) Клаузе допунског карактера нису честе, али су карактеристичне по функцији јер често допуњују изразе чија је функција у основи појачајна (в. горе):

Може да се догоди да Вам вид буде замућен неко време након примене TOBRADEX масти за очи. Не смете да возите или рукујете машинама све док ово дејство не прође.

Имајте у виду да се ове информације могу односити и на лекове које више не тицате, као и на лекове које планирате да узимате у будућности.

е) Пажњу привлачи и следећа конструкција са зависно-упитном клаузом:

Ваш лекар ће Вас посаветовати колико дуго да узимате лек TOBRADEX.

ж) Механизми описа нису наравно лишени и једноставнијих исказних форми. Као што се у наслову могу наћи врло просте форме номиналних исказа, тако се може десити и у тексту. Код нас такви облици постоје у табеларним структурама, које смо прегледали горе. Овде ћемо навести монопредикативне форме типа проширених реченица:

Ваш лекар ће можда морати да проверава притисак у Вашем оку (очима) за време терапије овим леком.

Увек употребљавајте TOBRADEX тачно према упутству вашег лекара.

TOBRADEX сме да се употребљава искључиво на очи.

2.1.4. Досад описани случајеви углавном обједињују дескриптивни и прескриптивни начин излагања ('жанр'), комбинујући их у низу прелазних нијанси. Постоје, међутим, и пасажии са релативно чистим 'жанровским' облицима, као што је треће поглавље нашег упутства са чистим обличким односима, тј. са императивним формама у предикату реченица које га чине:

3. УПУТСТВО ЗА УПОТРЕБУ

1. Узмите тубу TOBRADEX и огледало.

2. Оперите руке.

3. Одвртните затварач.

4. Држите тубу између палца и кажипрста.

5. Забаците главу уназад. Чистим прстом повуците доњи капак на доле, све док се између ока и доњег капка не створи 'цел'. У тај простор ћете истиснути маст.

6. Принесите врх тубе близу ока. Користите огледало уколико Вам је тако лакше.

7. Немојте додиривати око, очни капак, околна ткива нити било које површине врхом тубе. Тиме може да се инфицира маст.

8. Нежно притисните тубу да истиснете трачицу масти.

9. Након стављања TOBRADEX-а, пустите доњи капак и трепните неколико пута да бисте били сигурни да је маст покрила целу површину ока. Лагано затворите око на неколико секунди. Овим поступком спречавате TOBRADEX да уђе у друге делове тела.

10. Уколико лек стављате у оба ока, поновите поступак и за друго око.

11. Чврсто вратите затварач на тубу одмах након употребе.

12. Употребљавајте једну по једну тубу.

Уколико маст не уђе у очну кесицу, покушајте поново.

а) На овим чистим конструкцијама може се уочити права природа императива, и врста инструктивности коју он уноси у текст. (1) 'Оперите руке' обликом 2. л. мн. промовише адресата у поштовану особу којој се лекар или фармацеут обраћа директно и изузетно. Прескрипција добија вид благог и учтивог упозорења. (2) Исказ 'Одвртите затварач' такође није наредбодавно интониран, већ звучи као упутство за употребу.

б) Конструкција: „Чистим прстом повуците доњи капак на доле, све док се између ока и доњег капка не створи 'цеп'. У тај простор ћете истиснути маст“ поред дела са императивом обухвата и временску клаузу 'све док...', као и анекс упутства о стављању масти. Потоњи је са предикатом у облику футура 'ћете истиснути', који може имати чак и појачано прескриптивни смисао. Али овде је уобличен у наративно-експликативни детаљ, са значењем да ће адресат то учинити не по налогу већ по објашњењу писца текста.

в) Више експликативни него било који даљи смисао имају и друге додатне клаузе у овом исечку текста. (1) Нпр.: 'Користите огледало уколико Вам је тако лакше' – кондиционалном клаузом просто нуди другу могућност поступања. (2) Додатни део конструкције: 'Немојте додиривати око... Тиме може да се инфицира маст' – представља објашњење прве. (3) Сасвим је исти тип конструкције: 'Лагано затворите око на неколико секунди. Овим поступком спречавате TOBRADEX да уђе у друге делове тела'.

г) У два случаја реченица са императивном праћена је познатом нам условном реченицом, па их остављамо без даљег коментара: 'Уколико лек стављате у оба ока, поновите поступак и за друго око', 'Уколико маст не уђе у очну кесицу, покушајте поново'.

2.1.5. Ништа ново не налазимо у следећим наведеним конструкцијама:

УКОЛИКО СТЕ УЗЕЛИ ВИШЕ ЛЕКА НЕГО ШТО БИ ТРЕБАЛО

Уколико сте узели већу дозу лека TOBRADEX него што би требало, одмах разоварајте са својим лекаром или фармацеутом!

Уколико је неопходно, можете да исперете TOBRADEX из ока/очију млаком водом.

УКОЛИКО СТЕ ЗАБОРАВИЛИ ДА УЗМЕТЕ ЛЕК

Никада не узимајте гуилу дозу да нагоднајте што ишће сће прескочили да узмете лек!

Уколико заборавите да ставите TOBRADEX маст за очи, ставите је чим се сетите. Уколико се време за следећу дозу приближило, прескочите пропуштену дозу и наставите са редовним распоредом примене.

Пажњу привлаче једино наслови у облику осамостањене условне реченице: 'уколико сте...?'

2.1.6. Упутство о чувању лека формулисано је на посебан начин, па ћемо на крају прегледати још конструкције:

ЧУВАЊЕ

Држајте лек TOBRADEX ван домаћаја геце.

Чувати на температури до 25° Ц, заштићено од светлости.

Не држати у фрижидеру.

Тубу држати чврсто затворену.

Не смета да употребљавате маст ван истека рока трајања означеног на туби и паковању.

а) Погледаћемо најпре потоњи случај, који чини формацију од управног 'израза непотпуног значења' „Не смета“ (Стевановић 1991: 598–600) и његове допуне са везником/речцом 'да'. Већ смо утврдили да овакви изрази имају појачајну функцију. Овде 'не смета' прецизира модалитетски моменат.

б) У свим осталим примерима употребљен је инфинитив „у правом императивном“ или каквом сродном значењу („прескриптивном или проспективном“; Стевановић 1991: 772–774). Одсуство ознаке лица одузима инфинитиву могућност да упути на носиоца постулираног садржаја, па је исказ у којем је употребљен стилски обележен хладним, безбојним и донекле одбојним тоном. Све су то одлике административног стила, па се оваква употреба може означити као канцеларизам. Одсуство назнака било какве узајамности пошиљаоца и примаоца намеће и смисао беспоговорности налога.

2. Израз фармаколошких упутстава, како видимо из обрађене грађе, уопште није једноличан. Али у разноврсности форми ипак је упадљиво, прво да неки облици или нису забележени (нпр. нарација, дијалогски тип излагања, облик аориста, имперфекта итд.), и друго – да комбинација и учесталост облика изражавања није иста као у другим дискурсивним блоковима (нпр. научни, идеолошки, свакодневни стил или сл.). Погледаћемо понешто из остале грађе, мање да бисмо доказивали управо изложену тезу, а више да бисмо утврдили сличности и разлике међу упутствима различитих произвођача лекова.

2. 1. Пред нама је упутство за употребу 'бруфена', произведеног у Галеници. Не само обим поглавља, њихов распоред и састав упутстава, него и општа структура текста, сасвим подсећа на претходно приказано упутство.

а) Тамо нисмо навели почетно поглавље, и можемо само без покрића утврдити да се потпуно поклапа са овим које ниже наводимо, и по наслову

и по броју исказних форми, по лексиси, облицима итд. Као да је преписано отуда³, или оно са овог листа:

УПУТСТВО ЗА ПАЦИЈЕНТА

Пре употребе иако је ово прочитати ово упутство!
Упутство сачувајте. Можда ће вам желећи поново да га прочитате.
Ако имате годашних питања, обратити се лекару или фармацеуту.
Овај лек је преписан лично Вама и не смеће га давати другоме. Другоме овај лек може да штети чак и ако има знаке болести сличне Вашим.

Друго лице множине императива, сем налогодавне ноте, обезбеђује извесну дозу поштовања према кориснику лека, а и осећај колективног духа који као да се између писца текста и адресата успоставља.

б) Нешто је наглашенији табеларизацијски моменат у изношењу основних података о леку и произвођачу него у другим упутствима:

Заштићен назив лека. Јачина лека, фармацеутски облик:	БРУФЕН 400 мг, филм таблете
Незаштићено генеричко име:	ибопруфен
Садржај активних супстанци:	1 филм таблета садржи 440 мг ибопруфена
Садржај помоћних супстанци:	Целулоза, микрокристална; кроскармилоза-натријум; лактоза, монохидрат; силицијум-диоксид, колоидни, безводни; натријум-лаурилсулфат; хипромелоза; талк; титан-диоксид
Назив и адреса носиоца дозволе за стављање лека у промет:	Галеника, Батајнички пут б. б., 11080 Београд
Назив и адреса произвођача:	Галеника, Батајнички пут б. б., 11080 Београд у сарадњи са Abbot Висбаден, Немачка

в) У Галеникином упутству нешто је чешћа употреба строго стручних термина, те је и разумљивост текста местимично смањена изнад границе која је постављена за ову врсту текста. Навешћемо један исечак иако је подужи:

БРУФЕН може да повећа концентрацију у плазми кардиотоничних гликозида (дигоксина). Истовремена примена лека БРУФЕН и литијума, циклоспорина и метотрексата може да повећа токсично дејство ових лекова. Избегавајте истовремено узимање лека БРУФЕН и других нестероидних антиинфламаторних лекова и кортикостероида, јер се повећава ризик од гастроинтестиналних крварења...

Интеракција хонолонских антибиотика (нпр. ципрофлоксацина) и лека БРУФЕН може да доведе до појаве конвулзија.

2.2. Слична је склоност ка употреби стручних термина у упутствима која прате производе шабачке Зорке. У рукама нам је упутство за употребу 'Зодола', чија инструкција нпр. о примени лека гласи:

³ Нисмо се обавестили да ли постоје прописи по којима се састављају упутства, и да ли садрже одредбе о изгледу и саставу ових текстова.

Зодол садржи као активни принцип кеторолак трометамин, нестероидни антиинфламаторни агенс са аналгетским деловањем. Зодол је индикован за терапију акутног бола. Механизам деловања се заснива на инхибицији биосинтезе простагландина. Не изазива појаве зависности, нити прекид примене изазива апстиненцијалне појаве.

2.3. Преостаје нам да из упутства за употребу 'ципроцинала', чији је произвођач Здравље у Лесковцу, наведемо такође један исечак. Његов стил се издваја сразмерно већом блискошћу са свакодневним саобраћајним језиком, између осталог и својом опширношћу (уп. са т. 2.1.3)⁴. Ево исечка из препоруке за труднице:

Ако сте трудни, планирате породицу или дојите, реците свом лекару пре почетка узимања ципрофлоксацина, будући да се не препоручује његова примена у овим околностима. Ако сте већ информисали свог лекара, пажљиво следите добијене инструкције.

Под условом да немате проблем са срцем или бубрезима, треба да пијете пуно течности за време узимања лека Ципроцинал-а. Ципрофлоксацин може да изазове проблем са бубрезима познат као 'кристалурија', што доводи до

⁴ И наведени део у односу на горе пренесени текст чини се преширок. Али он је само мали део објашњења, чији даљи ток изгледа овако:

„Ако имате неки проблем са бубрезима, реците свом лекару пре него што почнете да примате лек Ципроцинал. Ваш лекар може да одлучи да Вашу дозу може да прилагоди смањеној функцији бубрега.

Ако сте раније имали проблема са јетром, реците свом лекару пре него што почнете да узимате ципрофлоксацин. Могуће је да Ваш лекар одлучи да провери функцију јетре. Такође, посаветујте се са лекаром уколико приметите жутило беоњача Ваших очију или жутило коже.

Ако сте раније имали 'нападе' или патите од епилепсије или сте икад патили од других стања повезаних са нервима и мозгом, реците свом лекару пре узимања Ципроцинал филм таблета. Можете се осетити депримираним, напетим или сметеним у току узимања овог лека. Ако се нешто од овога погорша тако да заиста физички себе повредите или пожелите да се физички повредите, треба одмах да прекинете са узимањем овог лека и обратите се лекару.

Ако сте имали случајеве у породици, или знате да сами имате наследно стање које се зове недостатак ензима глукозе-6-фосфат дихидрогеназа, подсетите свог лекара пре узимања лека Ципроцинал. Ово сање изазива мањак одређених једињења у црвеним крвним ћелијама, и у случају узимања ципрофлоксацина може да доведе до разарања ових ћелија, што с испољава као малокрвност и жутило коже (жутица).

Ципроцинал може понекад да изазове бол и запаљење у подручју тетива, посебно ако сте старији или узимате неки лек из групе стероида, као што је хидрокортизон. Ако доживите ове симптоме, одмах потражите медицински савет и одмарajte руку или ногу која је погођена. Не узимајте наредну дозу ципрофлоксацина све до Вам то не каже лекар.

Ако се током узимања, или након престанка узимања овог лека јави тежак и продужен пролив, а столица садржи и крв и слуз, треба домах да се посаветујете са својим лекаром, с обзиром да бисте могли да имате стање које се зове псеудомембранозни колитис, које понекад може да угрози живот. Лекови који успоравају или прекидају рад црева не смеју да се узимају.

Овај лек може да учини Вашу кожу осетљивом на сунчеву светлост или УВ светлост. Треба да избегавате излагање јаком сунчевом светлу и не треба да користите соларијум или друге начине излагања УВ светлу“.

стварања ситних кристала у мокраћи. Ови кристали се не могу видети голим оком. Уношење пуно течности може да помогне и спречи појаву овог проблема. Ако доживите бол или нелагодност за време мокрења док користите лек Ципроцинал, реците свом лекару.

И тамо где је употребио обичном читаоцу неразумљиву реч, писац текста посебним обртом каткада упозорава на то, и труди се да превлада неразумевање имплицитним објашњењем. Нпр.: „...може да изазове проблем са бубрезима познат као 'кристалурија', што доводи до стварања ситних кристала...“.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. Преглед грађе показао је да упутства медицинско-фармацеутске струке садрже по обличким и значењским својствима прилично разноврсне исказне форме. Њихова се својства крећу између описа на једној страни лествице – до наредбе на другој. То је резултат испитивања њихове вредности на скали модалних значења (Стевановић 1991: 573, 575–576).

2. Друго што је анализа грађе показала – јесте значајна чињеница да се модално различито скалиране исказне форме могу употребљавати алтернативно: Лек се узима / треба узимати / узимајте 4 пута дневно итд. И даље, алтернативност не обухвата само модална значења, већ и нпр. персоналност према имперсоналности – 'узима се' / 'треба узимати' / 'узимати' : 'узимајте' / 'морате узимати' или сл.

3. У збиру посматрано, овде се заправо не ради само о модалној и персоналној варијацији излагања, и не у првом реду о томе, већ између осталог и о тзв. 'жанровској' (Дементјев 2010; Јовановић 2014 (у шт.)).

ЛИТЕРАТУРА

Дементјев (2010): Вадим Викторович Дементјев: *Теорија речевих жанров*, Москва: Знак.

Јовановић Симић 2014 (у шт.): Јелена Р. Јовановић Симић: *О шћзв. 'жанрисћици' ('џенолоџији') као линџвисћичкој дисћипћлини*, Београд: Јасен (у шт.).

РМС (1967–1976): *Речник срћскохрвајскоја књижевној језика V, VI*, Нови Сад: Матица српска.

Симић–Јовановић (2002): Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Основи шћеорије функционалних сћишлова*, Београд: НДСЈ и Јасен.

Стевановић (1991): Михаило Стевановић, *Савремени срћскохрвајски језик II*, Београд: Научна књига.

Тошовић (2002): Бранко Тошовић, *Функционални сћишлови*, Београд: Београдска књига.

ФП (1985): *Farmakoterapijski priručnik. Gotovi lijekovi*, 2. izd., Zagreb: Zavod za organizaciju i ekonomiku zdravstva. Centar za lijekove.

Jelena R. Jovanović Simić
University of Belgrade
Faculty of Philology
Serbian language department

THE INSTRUCTIONAL STYLE OF THE PHARMACEUTICAL INSTRUCTIONS

Summary: The farmaceutical instructions are treated, in this paper, as the filed of use of the so called intructional style. In those instructions the way of presentations varys from the description over prescription towards commanding tone. The basic hypotesis is that the same thematical statement may be presented into different perspectives using different lexical and synthatical features, as well as different forms, that is formal types and ‘spoken genres’.

Key words: style, genre, instructional style, description, prescription, commanding tone’